

- viden i fællesskab

2020

Etik og moral med pædagogisk kant

I mødet med andre mennesker støder vi ofte på etiske dilemmaer, der er karakteriseret ved, at vi ikke kan tilgode to eller flere centrale etiske værdier på én og samme tid. Et klassisk eksempel, der hører til under den filosofiske etik, er trolley problemet, hvor en togvogn truer med at ramme fem personer. Dette kan undgås, hvis man leder togvognen ind på et skiftespor, hvor den til gengæld vil ramme én person. Man vil med andre ord påføre én eller flere personer lidelse, uanset hvilket valg man træffer, og valget vil dermed afhænge af hvilken etisk position, man indtager. I overført betydning står man som pædagog ofte i trolley problemer, og etik bliver dermed en væsentlig del af det pædagogiske arbejde.

Af Søren Lytzau, kandidat i pædagogisk sociologi og udviklingskonsulent

I den pædagogiske verden argumenteres ofte for en handling med baggrund i den etiske fordring, som Knud Ejler Løgstrup (1905 – 1981) skrev om i ”Den etiske fordring” (1958). Løgstrup var inspireret af den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant (1724 – 1804), der i slutningen af 1700-tallet formulerede ”det kategoriske imperativ”, som lyder:

”Handl således, at grundlaget for din beslutning altid tillige kan gælde som princip for en almengyldig lovgivning” (Harmat, 2016).

Kant mener dermed, at man altid skal gøre det, som man mener, at andre også burde gøre i samme situation. På den måde bliver det kategoriske imperativ en målestok for, om vi har handlet, eller påtænker at handle moralsk rigtigt.

Pligtetik og nytteetik

Immanuel Kants kategoriske imperativ tager sit udgangspunkt i pligtetikken, der kan beskrives som læren om det, som vi er forpligtet til at gøre som mennesker. Pligtetikken modsætning er nytteetikken, som den blandt andet er formuleret af den britiske filosof Jeremy Bentham (1748 – 1832). Ifølge nytteetikken skal man bedømme en handling på dens konsekvenser. Hvis konsekvensen af en handling er således, at resultatet er størst mulig lykke for flest mulige mennesker, så vil man fra et nytteetisk perspektiv beskrive handlingen som god og etisk korrekt.

Et velkendt eksempel på dette, som har været omdiskuteret i de senere år, er anvendelsen af tortur, hvor man med udgangspunkt i nytteetikken kan forsvare, at én persons lidelse er et acceptabelt offer, hvis det kan redde andre fra fx et terrorangreb. I pligtetikken er konsekvenserne af en handling irrelevante, når handlingen skal bedømmes som god eller ond. Nogle handlinger er således grundlæggende defineret som gode eller onde, uafhængigt af hvilke konsekvenser de har. Igen kan man henvise til brugen af tortur, som med pligtetikken som udgangspunkt altid vil anses som en ond handling uanset konsekvensen.

Etik og moral er både i teori og praksis tæt forbundet, og moralen beskrives da også ofte som etikens praksis, mens etik omvendt beskrives som moralens teori. Kant tog udgangspunkt i den normative og vejledende etik, da han formulerede det kategoriske imperativ, og tog desuden skridtet videre til at skelne mellem tre forskellige typer af handlinger, som han betegnede som uetiske, legale og moralske.

I det daglige pædagogiske arbejde er der nok ikke mange pædagoger, som går rundt og tænker på en tysk oplysningsfilosof, som levede for mere end 200 år siden, men faktisk kan Immanuel Kant fortsat bidrage til en forståelse af, hvordan man kan udvikle såvel den pædagogiske professionsetik, som kan betragtes som af mere universel karakter,

VISS

Videnscenter • Sølund • Skanderborg

Dyrehaven 10 C • 8660 Skanderborg

+45 8794 8030 • www.viss.dk

EAN 5798005721369

men også den individuelle etik, der i langt højere grad knytter sig til praksis, og de dilemmaer, som opstår i arbejdet med mennesker.

Analyse af et scenarie fra pædagogisk praksis

Med udgangspunkt i Kants tre typer af handlinger vil jeg i det følgende foretage en analyse af et scenarie fra pædagogisk praksis for at illustrere, hvorledes det kategoriske imperativ fortsat er med til at definere værdier og fordringer i pædagogisk praksis.

CASE: Klokken er 15, da pædagogen Lise sammen med borgeren Allan træder ind i fællesrummet. Lise har lidt travlt, for hun er den eneste pædagog i huset indtil kl. 15.15, hvor hun har fri, og efter arbejde skal hun til et vigtigt møde i banken.

På et bord står en kaffekande. Lise ved, at Allan meget gerne vil have en kop kaffe. Men det er der simpelthen ikke tid til lige nu, og derfor skynder hun sig at gemme kaffekanden under bordet, inden borgeren ser den. Da borgeren spørger efter kaffe, siger hun, at der desværre ikke er mere.

Ifølge Kant kendetegnes den uetiske handling ved, at man for eksempel udnytter en person for at opnå noget selv. Havde pædagogen Lise i ovenstående scenarie løjet om, at der ikke var mere kaffe, for at kunne få en kop kaffe selv, så ville den handling ifølge det kategoriske imperativ være umoralsk.

Den legale handling ville i ovenstående scenarie have været, at pædagogen Lise for det første ikke havde gemt kaffekanden under bordet, og dernæst havde fortalt borgeren, at der var mere kaffe, men at hun ikke havde tid til at give borgeren kaffe lige nu. Handlingen fremstår som legal, men kan ikke kaldes moralsk i egentlig forstand.

Den moralske handling ville have været, at borgeren havde fået sin kaffe, da dette ville være en opfyldelse af det kategoriske imperativ, hvor man med udgangspunkt i en systematisk refleksion over menneskelige værdier, handlinger og motiverne for disse, ville opfylde de grundlæggende etiske

principper om selvbestemmelse, godhed og retfærdighed.

Ovenstående analyse er foretaget med udgangspunkt i et pligtetisk perspektiv, og skulle vi have erstattet dette med et nytteetisk, så ville præmissen have været, at Lise skulle handle således, at handlingen bidrog til den størst mulige lykke for flest mulige mennesker. Dette ville dog afføde et etisk dilemma, for hvis Lise efterkom Allans ønske om kaffe, så ville hun formodentligt samtidig give afkald på hendes eget ønske om, at kunne gå til tiden.

I pædagogisk kontekst giver løsninger med nytteetikken i hånden ofte anledning til nye problemstillinger, og selvom det fra et nytteetisk perspektiv kan være attraktivt at udelukke én borger fra fællesskabet på grund af dennes urolige adfærd, og dermed skåne de øvrige borgere, så vil det nok give anledning til rynkede bryn hos de fleste pædagoger.

Da pædagogik og pædagogisk arbejde er værdibaseret, så vil spørgsmål om etik og moral ofte finde vej ind i de pædagogiske diskussioner og beslutninger, uden at man nødvendigvis eksplicit taler om de to begreber. Færdigheder og kundskaber er ikke nok til at være en god pædagog, da der sjældent findes ét rigtigt svar. Således rummer hver situation flere måder at agere på, og der fordres en konstant refleksion hos den enkelte medarbejder baseret på universelle og personlige værdier.

Et af de paradokser, som etikken beskæftiger sig med, er den dualisme, som Kant også forsøger at omgås i det kategoriske imperativ, nemlig at vi som mennesker både er selvbestemmende fornuftsvæsener, der ved, hvordan vi bør handle i en given situation, men samtidigt også er naturvæsener, som er drevet af følelser som kærlighed, begær og afsky.

I scenariet fra tidligere burde Lise måske have hævet sig over sine egne behov, men på grund af menneskets iboende dualisme og måske tidligere erfaringer, handlede hun ikke i tråd med det kategoriske imperativ, og tilsidesatte loven om at

sige sandheden. Hverken i et pligt- eller nytteetisk perspektiv var det således ikke attraktivt for Lise at handle, som hun måske moralsk burde, og dette er et dilemma, som nok er alment gældende for de fleste personer i omsorgsfag.

Værktøj til etisk refleksion

Etisk refleksion bør som minimum indeholde:

- Evnen til at kunne skifte perspektiv og dermed se på en sag eller situation fra flere sider.
- Evnen til at kunne se betydningen af egne samt andres holdninger og handlinger.
- Evnen til at kunne få øje på bagvedliggende værdier og eventuelle konflikter mellem disse.
- Evnen til at kunne anvende begreber til nuanceret at analysere situationer.

FAKTABOKS

Grundlæggende etiske principper

- **Selvbestemmelsesprincippet**
Selvbestemmelsesprincippet omhandler retten til at bestemme over sit eget liv og sine egne handlinger, forudsat at dette ikke påvirker andre menneskers selvbestemmelsesret.
- **Lidelsesprincippet**
Lidelsesprincippet omhandler, at man ikke bør forårsage lidelse, og at man altid bør vælge den løsning, som forårsager mindst mulig skade.
- **Godhedsprincippet**
Godhedsprincippet omhandler, at ethvert menneske har en positiv forpligtelse til at gøre godt. Princippet knyttes til evner og situation, og man kan begrunde socialpædagogers skærpede underretningspligt med dette princip.
- **Retfærdighedsprincippet**
Retfærdighedsprincippet omhandler alles ret til samme behandling og hjælp.

Det etiske kompas

Hvad der var udtryk for god etik i går, kan meget vel være moralsk tvivlsomt i morgen. Etik er altså ikke en uforanderlig størrelse. Det etiske kompas må derfor konstant finjusteres.

”Den etik, som præger et samfund, udvikler sig over tid og præges af forskellige tanker” (Sørensen, 2012). Etik er således formet af viden, og pilen på det etiske kompas kan pege i forskellige retninger, afhængigt af hvilken viden man tillægger størst værdi. Da viden samtidig er en strukturel del af det samfund og den kultur, man er en del af, kan man med andre ord ikke tale om en universel etik. Hvor adfærdsmodifikation var en etisk acceptabel tilgang til det pædagogiske arbejde for 30 – 40 år siden, så er denne blevet erstattet af nye former for pædagogik med fokus på anerkendelse, relationer og ressourcer. Tilgange, der er mere i tråd med den etik, som generelt ses i samfundet.

Dydsetik kontra pligt- og nytteetik

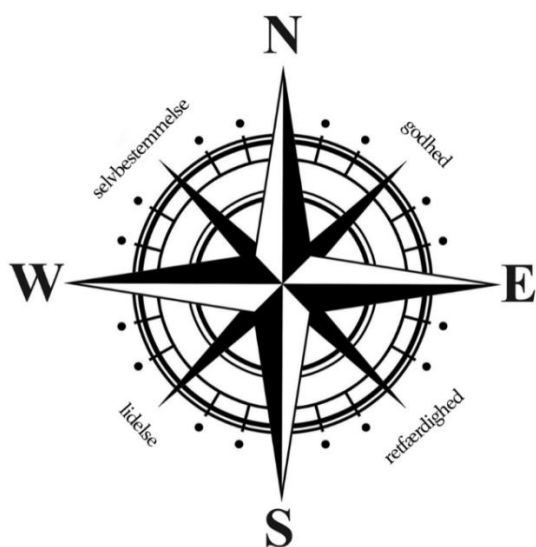
De dominerende etiske retninger har i de sidste mange år været pligtetikken og nytteetikken, og i det moderne samfund har dydsetikken, der må betragtes som den ældste af de tre med rødder helt tilbage til Aristoteles, haft svært ved at opnå samme anvendelighed. Hvor det i både pligt- og nytteetikken handler om at foretage en etisk handling, handler det i dydsetikken om at opnå det gode liv. For tilhængere af dydsetikken betyder det, at hvis sandheden står i vejen for opnåelsen af det gode liv, så er det i orden at levere en lille hvid løgn. Ikke at det at lyve anses som en dyd, men da opnåelsen af det gode liv står over selve handlingen, bliver det et acceptabelt valg for dydsetikeren.

En ny form for dydsetik har efterhånden taget form, og med et mere relativistisk udgangspunkt end oprindeligt, tager man i denne form hensyn til, hvad der i den pågældende situation vil være den mest hensigtsmæssige handling. Et grundvilkår er således at være antiuniversalistisk (Bargfeldt, 2019) og træffe etiske beslutninger, der er i overensstemmelse med den tid og kultur, som vi er en del af.

Etik er altså ikke en uforanderlig størrelse. Hvad der var udtryk for god etik i går, kan således meget vel være moralsk tvivlsomt i morgen. Man må dermed konstant finjustere sit etiske kompas gennem refleksioner og diskussioner om etiske dilemmaer, som er en integreret del af enhver pædagogisk praksis.

Sørensen, T. (2012). Det etiske kompas skal justeres. Etik.dk. Lokaliseret den 6. januar 2020 på: <https://www.etik.dk/etikkens-historie/det-etiske-kompas-skal-justeres>

Vetlesen, A. J. (2007). Hvad er etik. Akademisk Forlag.

Det etiske kompas (Kilde: H. Klausen, 2020)

Litteraturforslag

Bargfeldt, E. (2019). Hvad er dydsetik? Etik.dk. Lokaliseret den 6. januar 2020 på: <https://www.religion.dk/etik/hvad-er-dydsetik>

Bjerg, S. (2020). den etiske fordring. Den Store Danske. Lokaliseret den 16. januar 2020 på: http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Religion_og_mystik/Almen_etik/den_etiske_fordring

Harmat, J. (2016). Hvad betyder det kategoriske imperativ? Etik.dk. Lokaliseret den 8. januar 2020 på: <https://www.etik.dk/etik/hvad-er-det-kategoriske-imperativ>

Løgstrup, K. E. (1958). Den etiske fordring. Gyldendal.